

НАГЛАСИ КЪМ ДОМАШНОТО
НАСИЛИЕ В БЪЛГАРСКОТО
СЕМЕЙСТВО – СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
МЕЖДУ РАЗЛИЧНИ ВЪЗРАСТОВИ ГРУПИ

Красимира Петрова*
Златинка Георгиева**
Петя Трифонова-Димитрова***

ATTITUDES TOWARDS DOMESTIC VIOLENCE
IN THE BULGARIAN FAMILY:
A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN
DIFFERENT AGE GROUPS

DOI: 10.54664/QYIC9113

Krasimira Petrova
Zlatinka Georgieva
Petya Trifonova-Dimitrova

Abstract: This article interprets problems related to domestic violence through the prism of different age characteristics and through the results of a scientific study conducted with questionnaires in 28 areas and with focus groups in 14 areas. The main assumption is that, with age, attitudes towards domestic violence will become more tolerant, and that the differences in terms of domestic violence will be highlighted in the presence of a relationship between age, gender, and place of residence.

Keywords: domestic violence; forms of violence; age periods.

---

* **Красимира Петрова** – проф. дн, преподавател в катедра „Психология“, Философски факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

** **Златинка Георгиева** – доц. д-р, преподавател в катедра „Психология“ към Философски факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

*** **Петя Трифонова-Димитрова** – гл.ас. д-р, преподавател в катедра „Психология“ към Философски факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

1. Актуалност на проблема с домашното насилие

Проблемът за домашното насилие не губи актуалност, дори напротив, в последните години нарастващите нива на проявено насилие в домашни условия придобива застрашителни размери, които в известна степен го превръщат в пандемия. Ежедневно масмедийните комуникета ни запознават със случаи, които надхвърлят представата ни за спорадичност, за изолираност, за случайно стекли се обстоятелства около него. Световните новини също изобилстват от насилие в и извън семействата, в работните и учебните институции, на улицата.

2. Дефиниране на понятието „насилие“

За по-висока степен на оперативност, ще се спрем на едно работно определение за насилие, като се опитаме да го разграничим от останалите близки до него понятия.

Най-общо, насилието е всяко действие – агресивно и/или престъпно, насочено към човек, животно и по-рядко към предмет, с цел да му навреди, да го унищожи, да го унизи или пренебрегне, с което задаваме и разновидностите на насилието – физическо, емоционално (психическо), сексуално и negliжиране.

Според Българския тълковен речник от 1994 г. под “насилие” се разбира:

- а) прилагане на физическа сила върху някого;
- б) беззаконие, унищожавача сила (Български тълковен речник, 1994: 495)

Това показва, че характеристиките на насилието могат да се търсят в две посоки – правна и психологическа.

В Оксфордския английски речник насилието (violence) се определя като:

1. Насилствено поведение, целящо да нарани или убие някой;
2. Много силно чувство, което не е контролирано. (Оксфордски английски речник, 2005: 1329).

В Българо-френски речник насилието се дефинира като:

1. Начин да въздействаш на някого или да го накараш да действа против волята си, употребявайки сила или заплаха.
2. Действие, чрез което се упражнява насилие.
3. Естествена наклонност към груб израз на чувствата.
4. Неудържима сила.
5. Брутален характер на дадено действие (Българо-френски, 1964: 5–6)

В Наказателния кодекс на Република България няма законово определение на понятието „насилие“. Наказателното право се интересува от насилието до толкова, доколкото то е елемент от състава на редица престъпления – изнасилване, телесна повреда, принуда, грабеж и т.н. В тази връзка Наказателния кодекс различава две проявни форми на насилие – сила и заплашване. Разграничението се прави въз основа на това дали се въздейства върху живот, здраве или телесна цялост на пострадалия (това насилие правната доктрина определя като физическо), или върху душевния мир и психика на човека (психическо насилие).

В света днес насилието се възприема като нарушаване на основни човешки права между които: правото на живот, на лична свобода, на лична неприкосновеност (физическа и емоционална), на лично достойнство, правото на неизвършване на мъчения или друго унижително отношение и поведение, правото на липса на дискриминационно отношение и др., като нарушаването на тези права, всъщност е белег за насилие.

Синонимите на насилие са злоупотреба, тормоз, малтретирания, агресия и др., като целта на тази статия е не да търси точно и прецизно определение на понятието, а да се опита за зададе границите, характеристиките, спецификите и проявленията на домашното насилие в различните възрастови групи – от 16 до 76 и то нагласите към домашното насилие в българското семейство. Според В.Христова „Емоционалното неблагоприятие при децата в начална училищна възраст като правило е резултат от особеностите на развитието на емоционалната сфера на децата в предходните периоди на развитие“ (Христова, В. 2022:65)

3. Организиране на изследване за домашното насилие

Организацията на проведеното в периода 2020–2023 г. проучване на тези нагласи е организирано от преподаватели от Катедра „Психология“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Женско Сдружение „Екатерина Каравелова“ – гр. Силистра в рамките на проект: „Социалнопсихологическа биография на насилието в българското семейство и интерпретиране на етнопсихологическите особености спрямо европейските ценности и политики“, финансиран от Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2014–2021 г.

Обхватът на реализираното изследване е твърде комплексен – проведени са 2800 анкетни проучвания във всяка област на България, както следва – голям областен град, малък град, малко населено място (село) – чрез анкетни проучвания и 70 фокус-групи в предварително определени чрез хронологична карта 14 области на страната, представени с по 5 фокус-групи – голям областен град, малък град, малко населено място (село), група от ученици от горна училищна възраст и група от хора в различни възрасти – или 700 души. Тук акцентираме на качествения анали., а останалите резултати от тези проучвания са статистически обработени и предстои презентирането им в ЕС и в някои български парламентарни комисии, имащи отношения към феномена домашно насилие.

Като частен случай на насилие, се определя домашното насилие или насилието, основано на пола – в по-широк смисъл на думата.

В Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН), чл. 2, ал. 1 е записано: „Домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпругеско съжителство.“

С промените, отнасящи се до домашното насилие в НК, се въвежда ново квалифициращо обстоятелство – „... престъплението е извършено в условията на домашно насилие“. (НК, 2013).

В НК има и две уточняващи характеристики на домашното насилие – системност и предшестващи действия. И тук уточнението на системност е твърде оспорима специфика – за системност може да се говори една при три пъти проявено насилие, което, от позицията на реалността най-вече за жертвата, може да се окаже ситуация с фатален край.

От психологическа гледна точка, домашното насилие има повече последствия за увреждането на психиката на човека, отколкото са видимите физически наранявания. Едни от най-често срещаните са депресия, страх, усещане за безнадеждност, край, загуба на контрол върху собственото поведение, пренесена агресия, неспособност за контрол над собственото тяло, усещане за уязвимост, занижена самооценка, срам, невъзможност за упражняване на собствената воля, загуба на мотивация, на смисъл, панически атаки, саморазрушителни практики или самоагресия, унижение и самоунижение, болка и апатия. Проблемът за ненаказуемостта на домашното насилие се крие във факта, че то остава в рамките на семейната система. И както Н.Бояджиева твърди: „Това е самовъзпроизвеждаща се система, защото е затворена и в повечето случаи скрита. Нито мъчителите, нито потърпевшите възроптават директно срещу нея.“ (Бояджиева, Митева, 2008: 139).

4. Форми на насилие

Формите на домашното насилие, основано на пола, са няколко:

– Физическо насилие – широка е гамата от възможности за физическо насилие – шамари, удари, ритници, хапане, щипане, блъскане, удари с предмети, използване на оръжия, дори убийство. Тук водещата характеристика е целенасоченото поведение да увреди, нарани, да причини болка и физическо страдание от страна на насилника. Друга характерна специфична страна е

ескалацията на физическия тормоз – започва с трудно различимо физическо стълкновение и с времето силата на нанесената вреда се увеличава, а също така – насилникът се увлича в желанието си да причини все по-голяма физическа болка;

– Психическо (емоционално) насилие – прояви на емоционалното насилие са обиди, псувни, клетви, пренебрежително отношение към преживявания, емоции, начин на мислене и т.н. у партньора, загуба на доверие, натяквания обезценяване, подигравателно отношение, заплахи за насилие и дори убийство или самоубийство. Тези прояви могат да се извършват насаме или пред други хора, включително и пред децата, с което се засилва контролът над жертвата и неспособността ѝ да реагира, заради свидетелите. Най-същественият проблем е диагностицирането на тази форма на насилие, тъй като тя не оставя физически следи, а душевните преживявания са невидими за околните. Не са редки и случаите на емоционално малтретиране от страна на жените спрямо мъжете, както и на един или двама от родителите спрямо техните деца или спрямо по-възрастните им сродници;

– Сексуално насилие – това е злоупотреба с тялото на партньора с много тежки психологически последици върху последния. Белези на сексуалното насилие са насилствено възползване от тялото на жената, принудителните форми на сексуално общуване, принуждаване към нежелани форми на интимност, към групов секс, съчетан с връзване, използване на предмети при сексуалния контакт, умишлено причиняване на болка при сексуалните контакти. Тези действия могат да бъдат съчетани с подигравателно отношение относно външния вид на жертвата, нейните сексуални практики, критикуване и др. Друга отличителна характеристика на сексуалното насилие е, че то предизвиква срам при разкриването му, което е допълнителен факт за прикриването му, а травмите от него са невидими дори и за близки на жертвата хора, тъй като тя упорито отказва да сподели за сексуалното насилие, съчетано с усещане за мръсотия, непотребност, използване, невъзможност за контрол над тялото си;

– Икономическо насилие – ограничаване до ресурсите, до материалните и духовните ценности на семейството, главно отнемане на средствата, включително ограничаване на възможностите за самостоятелна работа и кариера или пък конфискуване на всички средства, които са собственост на жертвата, контрол върху покупките, върху разходваните средства, минимално задоволяване на базисните потребности, контрол върху жилищна и друг вид собственост, натиск за прехвърляне на имоти, лишаване от правото за ползване на всякакви семейни придобивки и др. този вид насилие засяга не само представителите на женския пол, но и мъже, и по-възрастни членове на семейството, и деца.

По правило, когато се говори за домашно насилие, се има предвид, че жертвата е представител на женския пол, а насилникът е мъжът, което в значително повече от случаите е така. Изключение правят мъже-жертви, които са по-възрастни и там насилниците са техни близки, а не партньорът им.

Средствата, с които си служи насилника са: отказ от пряко общуване; неясно говорене и лъжи; презрение, ирония, сарказъм; объркани и парадоксални послания; налагане на власт; демонстрация на омраза; оставяне на жертвата без избор; дисквалифициране; опит да раздели жертвата от някой, който може да окаже подкрепа; мними прояви на загриженост и др. Капан за жертвите се оказва фактът, че насилникът постепенно се превръща в первезен тип, често пъти е параноичен или самият той се представя като жертва, много често е очарователен и привлекателен, постепенно демонстрира дехуманизиращо поведение, последователен е и намира за поведението си оправдателни стратегии. А жертвите от своя страна, са объркани, шокирани, сами в болката си, стават внушаеми и засилват съмненията в себе си, самоизолират се и развиват чувство за вина, изтощени са в опитите си да оцелеят и следователно се предават. (Иригоайен, 2001)

5. Кратък исторически анализ на нагласите към домашно насилие.

Ако се опитаме да предадем историята на домашното насилие в българското семейство, то христоматийни в това отноше-

ние са литературните и народопсихологически изследвания. Тъй като нямаме за цел да правим историографско-психологическо проучване в тази посока, ще се спрем на няколко произведения, за да илюстрираме корените на този проблем.

В последващите страници се прави анализ на две класически литературни творби от български автори, които недвусмислено пресъздават нагласите към домашното насилие в българското семейство.

Едната от творбите е на Иван Вазов и се нарича „Една сцена“ (1890 г.). В разказа накратко, представен се разказва за млада жена, около която са се скупчили хора, а тя е „избягала из своя“ – красива селянка, до която смутено стои съпругът ѝ. при идването на джандарин, нейните единствени думи са: „Убийте ме, нечем“ В началото по-голямата част от хората са на страната на мъжа ѝ. следва защита от страна на жените с изказване на мнение, че е два ли бяга от добро. Натоварена като животно във файтона за връщане при съпруга ѝ, това предизвиква съжаление у наблюдателите, но скоро съмненията относно нейните морални качества, недоказани с действия, а с догатки, я поставят в позицията на жена, която си заслужава съдбата, побоя, защото засрамва семейството си, а оттук и изобщо българските семейства, особено когато и баща ѝ се намесва, упреквайки я, че го е засрамила. Тълпата веднага променя мнението си и застава на позицията на съпруга – след като се чуват призови да бъде набита заради постъпката си, започват да ваят и обвиняващи стратегии, най-силната в защита на насилието от които е: „Нека познава човека си, жена му е най-послед“. Авторът завършва с философско-риторични въпроси относно съдбата на тази българка, смисъла на брака, дисхармонията в брачните отношения и препратките към западноевропейската литература само допълват безнадеждността на онази жена, която не среща подкрепа в едно общество, което я смята за собственост, за стока, за предмет.

Не по-различна е посоката на разказа на Елин Пелин „Невеста Нена“ (1905г.) Там героинята, след побой от страна на мъжа си, прави опит да търси правата си последователно в учи-

лицето, където я среща помощника на училището и я „успокоява“ с думите: „Бил те — бил, мъж ти е, воля му е. Ако ще, ще те бие, ако ще, ще те гали, пък ти си му жена — търпи! Като те е бил, не те е убил!“ Съпругата му, която се опитва да съчувства на невеста Нена плахо, е заплашена, че и тя ще бъде бита, ако не се прибере вкъщи. После я препраща към писаря в общината. Междувременно минувачите я гледат съчувствено, с безразличие, с насмешка, със страх, но никой не се спира при нея. Когато писарят я пита дали ще се разведе, отговорът е, че няма – заради немотията. Надеждата на жената е, че ще му поговорят и той ще спре да я бие, но разбира, че ако го съди, ще влезе в затвора. И тази нейна надежда пропада, защото няма кой да гледа къщата. Насочена е към попа в селото, където не среща разбиране. Остава на улицата и вместо състрадание, се сблъсква с подигравки, любопитство и утеха от страна на жените. В края на разказа се появява съпругът ѝ Кольо, наричайки я магарица и я прибира, за да не го засрамва. На репликата на една възрастна жена да не бие повече жена си, реакцията му е: „Защо да я не бия? Жена ми е. Моя жена.“

И двата разказа са показателни за времето си – жената е стока, длъжна е да се подчинява на съпруга си и на баща си, защото обществото е патриархално. Всичко в семейството следва да бъде прикрито, в т.ч. и насилието. Ако жената дръзне да се оплаче, това носи срам за семейството, а не насилието е морално укорима постъпка, няма органи за защита на жертвата, но и няма наказание за насилника, защото това е негово право, той е господар на живота ѝ, само защото е представител на мъжкия пол. Жената е подвластна и на баща си, като причината е същата. Тоест, сблъскваме се със стереотипи, които са изграждани продължителен период, които са се сраснали с ценности и нагласи, възприемащи жената като втора категория човек, ниско стояща в йерархията на семейството – първично или разширено, чиято роля е да бъде вярна, послушна, търпелива и в някои случаи – жертва на насилие. По отношение на домашния тормоз, нагласи-

те са, че това е допустимо, в реда на нещата, дори се прокрадва идеята, че е част от брака, от рутината, от традицията.

Не по-различен поглед на явлението домашно насилие дават двама от най-големите познавачи на човешката душа в исторически отрязък от времето – първият 50-те години на 20 в., а вторият – в навечерието на 21 в.

В хронологичен план, първо представяме някои от възгледите на Иван Хаджийски в „Оптимистична теория за нашия народ“ и „Бит и душевност на нашия народ“.

Още с уредената женитба се прави превенция на насилието в семейството. Възрастните хора определят кои млади ще си допадват и няма да има търкания в семейството. „И тъкмо това вършеха старите българи, когато женеха синовете си без да ги питат, само – по своя лична преценка“ (Хаджийски, 2002: 43)

После ролята на една – тя вехне, няма забавления, доста често остава незабелязана, защото трябва да гледа къщата, да се грижи за семейството и да бъде съпруга на мъжа. Какво става с нея, какви са нейните потребности, има ли право на избор и изобщо, какви права има – това остава в семейството, завинаги скрито от хорските очи и това, което става между нея и мъжа ѝ, е само между тях, най-много да знае или да се досеща някой от разширеното семейство. Всъщност, невестата в ранните си години то е подчинена на всички в рода на мъжа си, включително и на членовете на разширеното семейство от женски пол, които са по-възрастни от нея и които са роднини на съпруга ѝ. едва след като тя стане господарка на дома, поличава някаква представителност и социално влияние.

Иван Хаджийски, възпитан в здравите патриархални традиции, като че ли застава на позицията, че здравото семейство се основава на някои ограничения спрямо жените и мъжете, които водят до смирение, до спазване на моралните писани и неписани норми и до мъдростта на възрастните, които предопределят брачния избор. Това послание го откриваме и в „Бит и душевност на нашия народ“. За да не се поддават на изкушения, жените имат ограничени права – не сядат на обща трапеза с мъжете, хората не

са смесени, жените не гледат мъжете в очите, не ходят на черква заедно с тях и др., дори, когато вървят заедно, жената възви няколко крачки след съпруга си, което наемква за второстепенното място, което тя заема в обществото. (Хаджийски: 2002: 373–377).

Много тежки са наказанията за жена, нарушила морала, тя остарява сама, презряна от общността и отхвърлена и от близките си. Малко по-различни са законите за мъжете, особено след като вече встъпят в брак – те се превръщат в господари на дома, а това включва и на децата, и на съпругата. Към тях има морални изисквания, които не са така строги, както към жените, което отново свидетелства, от една страна за двойния морал, и от друга – за толерантното отношение към някои слаби страни на т.нар. силен пол. С това като че ли се легитимира правото на мъжа да прави каквото реши със съпругата си, с дъщеря си, в името на семейството.

М. Семов дава друг, интересен шрих към българското семейство, който би обяснил и колените на домашното насилие, и толерантността към случващото се в едно семейство, и потайността, и покорството, и несъгласието с нередностите в обществото със Синдромът на халището. „Законът на халището е образната, метафоричната страна на онази всеобща жизнена повеля на съобразяването, търпението и покорството, като социален и поведенчески език на нуждата от оцеляване...“ (Семов, 2009: 533).

Под халището в едно семейство може да се случи всичко и то остава там. В обществото може да си различен, непознаваем, спазващ или не моралните традиции, смирен, обран, но вкъщи хората не те познават, не могат да те видят и там си такъв, какъвто в действителност си. От семейството нищо не бива да излиза. Синдромът на халището крие и доброто и лошото, главно непознатото и онова, което никой не бива да види. Този закон важи и за мъжа, и за жената. Така че, ако жената страда, жертва е на насилие, тя не може да изнесе случващото се навън, защото ще разруши халището, ще открие тайните му и така ще изложи семейството на риск. Тук се сблъскваме с парадокса на халището

– от една страна, то пази семейството от външния свят, от посегателства и от нахлуване в интимното за всеки човек пространство, но от друга – халището е възможно да пази тайни, които могат да жертват живота на човека, ако под неговото покривало се крие насилието с някоя или всичките му форми.

Тези многовековни традиции да не се изнася информация за семейството извън границите му, през вековете са играли двояка роля, каквата имат и днес.

Оттук и въпросът за толерантността към насилието в съвременния свят – криворазбрана толерантност, затваряне на очите при наличие на различни форми на домашно насилие, към увеличаващите се случаи на такова с оправданието, че това не ни засяга, че не се отнася до нас, че, след като ние не сме извършителите на такова, то не сме отговорни за случващото се в останалите семейства. Липсата на съпричастност не е оправдание за мълчаливата подкрепа на домашното насилие, това превръща наблюдателите в съучастници. Псевдотолерантността е белег за нездравото общество, което, ако не е пряк извършител, става косвен, мълчалив свидетел на нарушаване на правата на хора, които не могат да се защитят. Ефектът на страничния наблюдател, изследван от Джон Дарли и Биб Латане красноречиво говори в посока на безучастността, разсейване на отговорността и амбивалентното отношение към жертвата, което се оправдава с изкривена представа за това, че нас не ни засяга или че и други знаят за това, но и те мълчат. (Darley 1968: 377–383) И това мълчание коства живота на жертвата.

6. Резултати от реализираното изследване за домашното насилие в различните възрасти.

За това изследването на нагласите към домашното насилие има значение от позицията на възрастовите особености на хората. Допускането е, че с напредването на възрастта, ненамесата, криво окачествената толерантност и ефектът на страничния наблюдател ще нарастват.

За целите на изследването и отвъд клъстерите са представени общите средни за цялата извадка.

Report

	PSYCHEMOTION	VERBAL	PRESLEDVANE	PSYSICAL
Mean	2.1197	2.3699	2.1403	1.8674
N	2805	2805	2805	2805
Std. Deviation	.83459	.85613	.79480	.99942

Табл. 1

За да се определят нивата на средните величини (mean) в зависимост от възрастта на лицата в извадката е ползван дисперсионен анализ. Таблицата от анализа е представен в таблицата по-долу.

Multiple Comparisons

LSD

Dependent Variable			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
PSYCHEMOTION	Do 28	29-40	-.11739*	.03834	.002
	29-40	40-50	.17919*	.04575	.000
	Nad 50	40-50	.19832*	.05959	.001
VERBAL	Do 28	40-50	.13978*	.04485	.002
	40-50	29-40	-.19970*	.04694	.000
		Nad 50	-.27846*	.06114	.000
PRESLEDVANE	Do 28	29-40	-.11153*	.03630	.002
	29-40	40-50	.22242*	.04332	.000
	Nad 50	Do 28	.15349*	.05123	.003
		40-50	.26438*	.05642	.000

Табл. 2

Видно от резултатите е следното:

- Относно психическото и емоционално насилие, статистически значимите стойности посочват следното – лицата до

28-годишна възраст показват най-ниска толерантност към типа насилие. Лицата над 50-годишна възраст показват най-високи стойности относно насилието. Лицата между 29-40-годишна възраст са с по-високи стойности относно толерантността спрямо тези до 28 годишна възраст и спрямо тези между 40-50-годишна възраст. Вероятно обяснение може да се даде във връзка с това, че във възрастта между 29-40-годишна възраст се стабилизира българското семейство, което е в тясна комуникация с по-възрастните 50+ години, което всъщност представлява и своеобразна трансмисия, предвид необходимата подкрепа. Лицата между 40-50-годишна възраст очаквано, следва да са в стабилни взаимоотношения, съответно да са изградили подходи на комуникация, което прави и толерантността по-ниска.

- Относно вербалното насилие, отново най-ниски резултати са тези при лицата между 40- и 50-годишна възраст. Тук обаче се наблюдава друга тенденция – вербалното насилие отново е по-високо при лицата между 29- и 40-годишна възраст, като спрямо лицата между 40-50-годишна възраст е по-висока толерантността и на лицата до 28-годишна възраст. Над 50-годишна възраст е най-високо. С други думи, вербалното насилие получава висока толерантност при младите – като нараства до 40-годишна възраст, с по-ниска стойност между 40-50 и рязко увеличена стойност над 50-годишна възраст.

- При преследването нещата са подредени по начина, по който са подредени при психическото и емоционално насилие. Толерантността е по-висока при лицата между 29-40 години и тези над 50 г.

- При физическото насилие, резултатите са сходни с преследването и психическото и емоционално насилие. Толерантността е по-висока при лицата между 29-40 години и тези над 50.

- При полово-ролевите стереотипи и очаквани поведения също, по-силно подчертани са при лицата между 29-40-годишна възраст и тези над 50-годишна възраст.

Данните показват, че не са налице високи стойности, по която и да е от скалите, което да показва притеснителна тенден-

ция в контекста на средните величини. Въпреки това, ясно е, че независимо от общата тенденция на средни стойности в толерантността са налице лица, които са по-толерантни, съответно такива, които са с по-ниска толерантност.

За да определим техния тип и особености е направен клъстърен анализ, в който са разположени само пропорционалните скали.

7. Взаимовръзка между пол и възраст в нагласите за домашното насилие.

Потърсена е връзка между възрастта, пола и клъстърите по средни величини, като е използвана кръстосана таблица за целта.

Clusters

Input (Predictor) Importance
■ 1.0 ■ 0.8 ■ 0.6 ■ 0.4 ■ 0.2 ■ 0.0

Cluster	1	2	3
Label			
Description			
Size	48.7% (1367)	34.2% (958)	17.1% (480)
Inputs	PRFEMALE 1.83	PRFEMALE 2.39	PRFEMALE 3.95
	PRMALE 1.26	PRMALE 1.74	PRMALE 3.34
	PSYCHEMOTION 1.57	PSYCHEMOTION 2.49	PSYCHEMOTION 2.96
	VERBAL 1.85	VERBAL 2.69	VERBAL 3.20
	PRESLEDVANE 1.69	PRESLEDVANE 2.53	PRESLEDVANE 2.65
	PSYSICAL 1.33	PSYSICAL 2.38	PSYSICAL 2.36

Табл. 3

CATEGAGE * TwoStep Cluster Number * Gender Crosstabulation

Gender				TwoStep Cluster Number			Total	
				1	2	3		
Male	CATE- GAGE	Do 28	Count	143	123	80	346	
			% within TwoStep Cluster Number	45.3%	38.7%	28.1%	37.6%	
			<u>29-40</u>	Count	79	98	114	291
				% within TwoStep Cluster Number	25.0%	30.8%	40.0%	31.7%
			40-50	Count	64	59	55	178
				% within TwoStep Cluster Number	20.3%	18.6%	19.3%	19.4%
			Nad 50	Count	30	38	36	104
				% within TwoStep Cluster Number	9.5%	11.9%	12.6%	11.3%
		<u>Total</u>		Count	316	318	285	919
				% within TwoStep Cluster Number	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Female	CATE- GAGE	Do 28	Count	420	216	67	703
			% within TwoStep Cluster Number	41.3%	36.7%	36.4%	39.3%
		29-40	Count	280	186	70	536
			% within TwoStep Cluster Number	27.5%	31.6%	38.0%	29.9%
		40-50	Count	234	100	24	358
			% within TwoStep Cluster Number	23.0%	17.0%	13.0%	20.0%
		Nad 50	Count	84	87	23	194
			% within TwoStep Cluster Number	8.3%	14.8%	12.5%	10.8%
		Total	Count	1018	589	184	1791
			% within TwoStep Cluster Number	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Табл. 4

Мъжете, разположени в трети клъстер са 31% от извадката, доминантно това са мъже между 29 и 40 г.в. Това потвърждава резултатите от дисперсионния анализ, който е направен по-горе. Отчетливо, мъжете между 29-40-годишна възраст са с по-висока толерантност и подчертани стереотипи.

Жените, разположени в трети клъстер са 10,3% от извадката, като доминантно това са лица до 28 г.в. и между 29-40 г.в. (относително равно разпределени 36 и 38%). С други думи, подчертаването на стереотипите и толерантността в по-ранна възраст при жените и утвърждаването им при мъжете на 29-40 годишна възраст е с вероятна причина социалното влияние, възпитание

и подготовка от страна на възрастните относно ролите в семейството.

Ако се опитаме да съпоставим пол и възраст, то данните са следните.

Мъжете в по-голяма степен изразяват полово-ролеви стереотипи, като същите са стабилни при мъже на възраст между 29-40 годишна възраст. По-малката част от жените са с изявени полово-ролеви стереотипи, но за сметка на това, при тях те са с изява от 18 до 40- годишна възраст. Вероятно обяснение е по-ранното включване в партньорски отношения от страна на момичетата и стабилизирането на същите при момчетата на по-късна възраст.

40% от мъжете между 29- и 40-годишна възраст са в трети клъстер - с подчертани стереотипи и толерантност.

По-нисък е процентът при мъжете в предходната възрастова група. А при жените 34,4% до 38%, което свидетелства за по-стабилни нагласи и стереотипи. При мъжете стереотипите и нагласите се проверяват и утвърждават с времето, а в по-късен период и за двата пола нещата се „балансира“.

8. Нагласите към домашното насилие по възраст и населено място.

Интерес представлява и анализа на взаимовръзката между възрастов признак и населено място.

Според групата на смесена възраст от град София, статистиката показва, че се увеличава насилието над жени, особено при затварянето около Ковид-19, като твърдението е, че трудно се управляват конфликтите вътре в семейството, когато си затворен. Според тях, насилието зависи от израстването, то се учи и се отключва, не само от семейството, но и в училище. Твърдението е, че насилието е заложено и при мъжа и при жената, но зависи от характера на човека. Според тях, агресията е нещо нормално, проблемът е как се изразява и зависи от възрастта (детска градина, тинейджъри), а не от пола – мъже или жени. Разбирането е, че в публичното пространство се говори повече за насилието над жени, и че „не е редно“ насилвани мъже да оповестяват насилие

над тях. Най-голямата агресия, според тях, е в малките населени места – бедни, необразовани, т.е. има демографски причина. Смятат, че хора и с добър социален статус стават жестоки насилници, т.е. става въпрос за личностни качества, а не за образователен статус.

Според смесената група в град Монтана има увеличаване на насилието, като Ковид-19 и войната отключват този феномен и сега регресирали до задоволяване на базови потребности.

Според фокус групата в Пловдивско, основен фактор за възникване на насилието е „срещата преди това с насилие“, но мненията са различни, като преминават от влиянието на семейството, през влиянието на обществото, до конкретни и ненасочени към субект фактори – жертва, комплекси, страхове и т.н. Посочват се и дефицитни умения – ниска емоционална интелигентност, неразпознаване на чуждата гледна точка, ниско образование.

Според участниците в Пазарджишко, насилието се поражда, когато някой от двойката има нужда да е насилник, т.е. е склонен (предразположен) към насилие. Насилието най-често се свързва с цялостното „психически неустойчиво поведение“ - алкохол, наркотици, психически проблеми. Твърди се, че в малките населени места също се среща по-често, защото хората са по-изолирани – нямат доходи, няма работа, създава се нагласа и внушение „аз те издържам, ти без мен не можеш“, от което следва пък свръхтолерантност към злоупотребата.

Според групата в Бургас, основните фактори, провокиращи насилие при ромите е безпаричието. За участниците насилието се провокира от несигурността, но това води и до разбирателство и единство в семейството. Като най-съществени причини за насилие се посочват липсата на работа и преместването на семействата с деца в ученическа възраст към големите градове, където изпадат в криза.

Според групата от Благоевградско на смесена възраст, основен фактор за провокиране на насилие независимо под каква форма е това, че отвсякъде ни залива информацията за безнака-

заност. Твърдението е, че каквото и да направи насилника той може да продължи да си живее без да е попаднал под ударите на закона или без дори да има чувство за вина, което пък е на база ценностна система. Според тях, емоционалната интелигентност, нашумял напоследък термин е напълно непознат за съвременните партньорски взаимоотношения в България.

9. Нагласите към домашното насилие в горна училищна възраст

Според групата от София, насилието е свързано с комплекси, където насилникът преди това не се е чувствал разбран и зачетен. Според тях, то зависи от характера на човека и се практикува по-често е от мъжа към жената.

Усещането на групата ученици от Монтана е, че по принцип като чуем насилие си представяме мъж как удря жена, но не трябва да определяме пола, като определящ за насилието. Твърдението е, че жената най-често се налага емоционално над мъжа, а мъжа често физически над жената, но и двата вида насилие трябва да бъдат подсъдни. Полът според тях няма отношение към насилието, като то зависи от човека – от емоционалната му зрялост и възпитанието. Групата е на мнение, че насилието от родители към деца прави децата потенциални насилници или жертви, но зависи от самото дете, то може да го преодолее, може и не. Това обаче формира травма, която се носи цял живот.

Ученическата фокусна група от Пловдивско, смята че насилието е сериозен проблем, който не е от днес и не е проблем на бъдещето, а проблем с много дълга история, който не е прецедент, а правило в семейството. В продължение на времето и в настоящето, единствената промяна е, че се „говори повече за него“. Насилието се осъжда като нехуманно, плод е на гняв и на некомпетентност да се осъжда правилно. Насилието според участник в групата: „за мене лично, човекът който прилага тормоз е чист пример за боклук. Вина, срам, гняв и комплекси, които се избиват за сметка на чуждата болка. Проблемите се решават с дела, не с думи, но насилието не е такава“.

Учениците от Пазарджишко извеждат като основна причина за насилието парите и наличието на икономически проблеми. Интересен извод участниците правят относно ревността в ролята на родителите - конфликти, които се пораждат от това, че единият родител, ако има възможност да прекарва повече време с детето се получава разминаване с възпитанието – следват обвинения към другия родител или към детето, защото обича повече другия. Егоизмът и неприемането на чуждото мнение също се разглеждат като проблемни. Мнението на учениците за насилието, което следва да се подчертае, че е добре познато във всичките му форми, е липса на всякаква толерантност. Обясненията относно възникването на насилието – увереността на мъжете, която идва от това, че са физически по-силни. Децата подчертават, че повечето насилници са страдали или имат някакъв страх – страх от загуба, от това да бъде сам. Според тях, повечето насилници искат да имат власт, която усещат че нямат.

Сериозността на всяка форма на насилие се приема от учениците в Благоевградско и те са напълно единодушни, че категорично няма вариант това да се крие или да се търпи, насилникът трябва да бъде наказан и да понесе отговорност за действията си. Насилникът за тях е „слабакът“, който не може да се справи с проблемите си и създава по-големи такива на най-близките си, за да се чувства поне част от техния живот, нещо като „изключително криворазбрана любов“. Почти философски звучи изводът на участник в групата „...ако човек инвестира в насилие, то ще печели само страх и тъга, ако инвестира в пълноценна комуникация, ще спечели уют и разбирателство“.

10. Изводи и обобщения

Количествените и главно качествените анализи, дават възможност да се направят следните изводи:

1. С напредването на възрастта, толерантността като нагласа спрямо насилието нараства, което доказва и нашето допускане, като тук обясненията варират от погрешни възпитателни и социализиращи модели до примиренчести оправдателни стратегии.

2. Същото може да се отнесе към всички форми на насилие, както и към полово-ролевите стереотипи. Заедно с това, вижда се, че има и личностни характеристики, които детерминират високи стойности на толерантност спрямо домашното насилие.

3. По отношение на взаимовръзката между пола и възрастта, стереотипите при жените се проявяват в много по-ниска възраст – до 28-29 г., докато при мъжете са по-стабилни, но много изявени във възрастта 29-40 години. След този възрастов период се получава уеднаквяване на резултатите.

4. От фокус-групите в смесената възрастова група, изводите са: насилието нараства с всичките му форми през последните години, като то зависи от: характерови особености и нагласи; семейно и изобщо социално възпитание; ролята на масмедиаите; злоупотребата с наркотици, алкохол и др.; ниски доходи; усещане за безнаказаност спрямо насилниците; подмяна на ценностите в обществото и не е свързано с образователния ценз, по-скоро с населеното място (/в малките населени места то е значително по-високо и по-често срещано явление).

5. Фокус-групите при учениците от горна училищна възраст показват, че те осъждат всякаква форма на насилие; окачествяват го като нехуманно поведение; подчертават ролята на примера в семейството и обкръжението; смятат, че ниските доходи могат да бъдат провокиращи фактори за насилието, но всъщност комплексите и някои характерови черти стоят в основата му; подчертават необходимостта от наказание и търсене на отговорност от насилника.

Извадката от фокус-групите е на случаен принцип и тя потвърждава количествените данни. Изследването е с висока степен на представителност и показва актуалните тенденции и нагласи, свързани с домашното насилие в България.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Андрейчин, Л., Л. Георгиев, С. Илчев, Н. Костов, И. Леков, Ст. Стойков, Ц. Тодоров (автори) (1994) Български тълковен реч-

ник. София: Наука и изкуство // **Andreychin, L., L. Georgiev, S. Pchev, N. Kostov, I. Lekov, St. Stoykov, Ts. Todorov** (avtori) (1994) Balgarski talkoven rechnik. Sofiya: Nauka i izkustvo.

Джеймс Мъри (редактор) (2005) Оксфордски английски речник. София: Наука и изкуство // **Dzheymys Mari (redaktor)** (2005) Oksfordski angliyski rechnik. Sofiya: Nauka i izkustvo.

Пригоайен, Мари-Франс (2001) Моралният тормоз. София: Колибри // **Irgoaien, Mari-Frans** (2001) Moralniat tormoz. Sofia: Kolibri

Радев, А., Г. Дорчев, Л. Стефанова, Н. Колев (автори) (1964) Българо-френски речник. София: Наука и изкуство // **Radev, A., G. Dorchev, L. Stefanova, N. Kolev** (avtori) (1964) Balgaro-frenski rechnik. Sofiya: Nauka i izkustvo,

Семов, М. (2009). Българска народопсихология. Размисли върху това какви сме били и какви сме днес. София, УИ „Св. Климент Охридски“ // **Semov, M.** (2009) Bulgarska narfodopsihologia. Rasmisli vurhu tova kakvi sme bili i kakvi sme dnes. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski

Хаджийски, И. (2002) Оптимистична теория за нашия народ, том II, София: Изток-Запад // **Hadgijski, I.** (2002) Optimistichna teoria za nashia narod. Sofia: Iztok-Zapad

Хаджийски, И. (2002) Бит и душевност на нашия народ, т. I, София: Изток-Запад // **Hadgijski, I.** (2002) Bit i dushevnost na nashia narod, t.I. Sofia: Iztok-Zapad

Христова, В. (2023) Психологически особености и проблеми в психическото развитие на децата през периода на началната училищна възраст. Приложна психология и социална практика – възможности и перспективи, сборник доклади от XXII Международна научна конференция. Университетско издателство ВСУ “Черноризец Храбър“, Варна, 2023, с. 61–67. ISSN: 1314-0507 // **Hristova, V.** (2023) Psihologicheski osobenosti i problemi v psihicheskoto razvitie na detsata prez perioda na nachalnata uchilishtna vazrast. Prilozhna psihologiya i sotsialna praktika – vazmozhnosti i perspektivi, sbornik dokladi ot XXII Mezhdunarodna nauchna konferentsiya. Universitetsko izdatelstvo VSU “Chernorizets Hrabar“, Varna

Darley, J. M. Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. // Journal of Personality and Social Psychology 8. 1968. DOI:10.1037/h0025589

Закон за защита от домашно насилие, Обн. ДВ, БР. 102 от 22.12. 2009 г. // Zakon za zashtita ot domashno nasilie, Obn. DV, BR. 102 ot 22.12. 2009 g.

Наказателен кодекс, изм. ДВ. бр.84 от 27 Септември 2013г. // Nakazatelen kodeks, izm. DV. br.84 ot 27 Septemvri 2013g.